Türkiye
Bilimler Akademisi

M. ORHAN ÖZTÜRK

Sorma-Bilme Dürtüsü ve Girişim Duygusu Nasıl Yok Ediliyor?

Akademi Forumu 11

Türkiye
Bilimler Akademisi

ISBN 975859326-9

9 789758 593261

Sorma-Bilme Dürtüsü ve Girişim Duygusu Nasıl Yok Ediliyor?

Prof. Dr. M. Orhan ÖZTÜRK
Türkiye Bilimler Akademisi Şeref Üyesi

Türkiye Bilimler Akademisi Forumu

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ FORUMU

Sıra No: 11

Sorma-Bilme Duygusu ve
Girişim Duygusu Nasıl Yok Ediliyor?
Prof Dr. M. Orhan ÖZTÜRK

© Prof. Dr. M. Orhan Öztürk/Türkiye Bilimler Akademisi

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, CD ya da manyetik bant haline getirilemez.

Türkiye Bilimler Akademisi Forumu Dizisi kapsamında hazırlanmış olan bu kitapta yer alan değerlendirme ve görüşler yazara aittir.

ISBN: 975-8593-26-9

Birinci Basım: Eylül 2002 (1000 adet)

Tübitak Matbaası-Ankara, 2002

Atatürk Bulvarı No: 221, 06100 Kavaklıdere Ankara

Tel: 0.312.426 03 94 Faks: 0.312.467 32 13

e-posta: tuba@tuba.gov.tr

İÇİNDEKİLER

Sunu 5

Giriş 8
Sorma-Bilme Dürtüsünün Tanımı 8
Ülkemizde Çocukta ve Yetişkinde
Sorma-Bilme Dürtüsü 12

Sorma-Bilme Dürtüsünün Kökenleri ve Gelişimi 14

Girişim Duygusunun Kökenleri ve Gelişimi 21
Sünnet Geleneği 26

Sonuç 35

Sorular 40

Biyografi 53

Kaynakça 54

SUNU

Prof. Orhan Öztürk 19 Nisan 2002 günü Ankara'da Türkiye Bilimler Akademisi'nin Akademi Konferansları programı çerçevesinde "Sorma-Bilme Dürtüsü ve Girişim Duygusu Nasıl Yok Ediliyor?" başlıklı bir konferans vermiştir.

Prof. Öztürk konuşmasında, sorma-bilme dürtüsünün tanımından hareketle, çocuğun ruhsal-toplumsal gelişiminde sorma-bilme dürtüsünün ve girişim duygusunun kökenleri ile gelişimini ele almıştır. Toplumumuzda sorma-bilme dürtüsünün gelişmesinin baskılanmasına neden olan etkenleri irdeleyen Sayın Öztürk, bunların düşünme yetisinin ve sağlam bir kişilik yapısının gelişimi sürecine olan olumsuz yansımalarını ortaya koymuş ve getirdiği kısa çözüm önerileriyle konuşmasını tamamlamıştır.

Prof. Öztürk'e düşünce ve bilim dünyamızdaki eksikliklerin kökenlerine ışık tutan konferansı için teşekkürlerimi sunarım.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Engin BERMEK
Akademi Başkanı

Sorma-Bilme Dürtüsü ve Girişim Duygusu Nasıl Yok Ediliyor?

Konuşmama başlamadan önce, başlıktaki terim değişikliği için özür dilemek isterim. TÜBA duyurusu için verdiğim başlıktaki 'sorma tutkusu' üzerinde çok düşündüm, danıştım. 'Tecessüs-*curiosity*' karşılığında 'sormabilme dürtüsü'nün daha uygun olacağı sonucuna vardım. Türkçe üretken bir dildir. Daha da uygun karşılıklar bulunabileceğine inanıyorum.

Aslında bu konuşmamda söyleyeceklerimin birçoğu bilinen şeylerdir. Ama, bilimsel araştırıcılıkta geri oluşumuzun nedenlerini açıklayabilmek için bu konu üzerinde ne denli dursak azdır. Ben, özellikle düşünce ve bilim dünyamızdaki kısırlığın ruhsal kökenlerini irdeleyen bir konuşma yapmağa çalışacağım.

GİRİŞ

Sorma-Bilme Dürtüsünün Tanımı

2001 Ekiminde İstanbul'da yapılmış olan Türk Psikiyatri Kongresinde değerli Prof. Erdal İnönü, "Bilim ve Kültür" konulu konferansında ülkemizde bilimin gelişmemiş oluşunun en başta gelen nedeni olarak insanlarımızda merak eksikliğini göstermişti. Türkiye Bilimler Akademisi'nin hazırlatmış olduğu *Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları* adlı kitabın (Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları No:1, Ankara, 1. baskı Mayıs 2002) birinci sayfasındaki ilk cümle bilimsel araştırmaların kökenini açıklarken şöyle yazıyor: "İnsanın olayları anlama merakı onu daha ilk çağlarda soru sormaya ve yanıt aramaya yöneltmiştir." Aynı kitabın bir başka bölümünde bilim insanında genellikle bulunan özellikler şöyle sıralanmış: Bilme arzusu ve merak (*curiosity*), gerçekleri sezme ve algılama gücü (*intuition*) ve yaratıcılık (*creativity*). Sayın İnönü ve araştırma etiği kitabını yazanlar 'tecessüs-*curiosity*' karşılığında 'merak' sözcüğünü kullanıyorlar. Birçok kişi böyle kullanıyor. Eski Dil Kurumu Türkçe sözlüğünün 7. baskısında (1983) ve Dil Derneği'nin 1999'da yayınladığı *Türkçe Sözlük*'te ve Püsküllüoğlu sözlüğünde (1995) tecessüs: 1. Belli etmeden kendini ilgilendirmeyen şeyleri öğrenmeye çalışma; 2. Merakını gidermeye çalışma, görme, anlama merakı olarak tanımlanıyor. Webster sözlüğünde Latince *cura*'dan (*care, attention*) kaynaklanan *curiosity* sözcüğü: "İlginç şeyleri bilmeye hevesli oluş; sorguculuk; araştırmaya ya da sormaya tutkunluk olarak tanımlanıyor.

(*Eager to know things interesting; inquisitiveness; addicted to research or inquiry*). 'Merak' sözcüğünün bu kavramı bir miktar karşılayabildiği düşünülebilirse de, halk dilinde merak daha yaygın olarak kaygılı, endişeli bir bekleyiş anlamında kullanılmaktadır. Çocuğumun sağlığını, ülkenin ekonomik durumunu merak ediyorum gibi. Daha iyisi önerilinceye dek ben bu konuşmamda tecessüs (*curiosity*) karşılığında **sorma-bilme dürtüsü** deyimini kullanacağım. *Türkçe Sözlük*'te birinci tanımlama olarak "kendini ilgilendirmeyen şeyleri öğrenmeye çalışma" ile Webster sözlüğündeki "ilginç şeyleri bilmeye hevesli oluş" tanımlamaları arasındaki ayrıma şimdiden dikkatinizi çekmek isterim.

SORMA-BİLME DÜRTÜSÜ
(tecessüs, merak, *curiosity*):

Türkçe Sözlük: 1. Kendini ilgilendirmeyen şeyleri öğrenmeye çalışma

Webster: 1. İlginç şeyleri bilmeye hevesli oluş

Eski Yunan bilginlerinden, filozoflarından günümüzün bilim insanlarına dek uzayan çağlar boyunca, sorma-bilme dürtüsü doğayı anlamada ve doğayla savaşımda önemli itici güç olmuştur. Yeni şeyleri tanımaya, bilmeye yönelik eğilimin öncülerinin bebeklik çağında bile görülebildiği ve bu eğilime dayalı davranış örüntülerinin 4-5 yaşlarında hızla arttığı bilinmektedir. Çocukluk çağında bilişsel yetilerin ve

becerilerin gelişmesinde bu sorma-bilme eğiliminin önemli bir itici etken olduğunu gösteren araştırmalar vardır (Piaget 1952; Berlyne 1960; David and Vitryol 1990, Henderson BB 1991, Alberti ve Witryol 1994). Yirminci yüzyılın ortalarında yapılan araştırmalarla insandaki sorma-bilme güdüsünün **biyolojik temelli bir dürtü** (*drive*) olduğu görüşü özellikle gelişimsel ruhbilimde genellikle benimsenmiştir. Çocuğun sorma-bilme dürtüsü ve buna koşut olan araştırıcı davranışları onun daha geniş deneyimler yaşamasına yol açarak öğrenme alanını genişletmektedir. Yeni şeyleri tanımaya ve öğrenmeye yönelik çabalar ruhsal gelişmeyi değişik biçimlerde yaşam boyu etkilemektedir (Hunt 1965).

Bu alanda çocuklar üzerinde yapılan deneysel araştırmalarda sorma-bilme dürtüsünü kamçılayan uyarıcıların nitelikleri belirlenmiştir. Bunlar **karmaşıklık, uygunsuzluk, yenilikler, şaşırtıcılık, belirsizlik durumlarıdır.**

Çocuklar kendilerine uygulanan karmaşık, uygunsuz, yeni, şaşırtıcı ve belirsiz nitelikteki uyaranlarla, örneğin resimlerde, çizimlerde bu nitelikteki uyaranlarla karşılaştırılınca bunlarla daha çok ilgileniyor, dikkatlerini bunlara daha çok yöneltiyor ve bu uyaranlardaki karışıklığı çözmeğe, uygunsuzluğu ve belirsizliği gidermeğe, yeni ya da şaşırtıcı şeyleri tanımağa çalışıyorlar. Böylece, çocuğun sorma-bilme dürtüsünü kamçılayan uyaranlar çocuğun dikkat, algılama, bilinmeyeni bilme, sorun çözme gibi **bilişsel** işlevlerinin gelişmesini sağlıyor. Bir bakıma sorma-bilme dürtüsü büyümenin ve öğrenmenin önemli bir besi kaynağı oluyor (Berlyne DE

1960; Alberti ET, Witryol SL 1994).

SORMA-BİLME DÜRTÜSÜNÜ KAMÇILAYAN UYARANLARIN NİTELİKLERİ

Karmaşıklık (*complexity*)

Yenilikler (*novelty*) görece güçlü

Uygunsuzluk (*incongruity*)

Şaşırtmacılık (*surprisingness*)

Belirsizlik (*uncertainty*) görece daha güçlü

Sorma-bilme dürtüsünün en güçlü uyarıcısı **belirsizlik**'tir (**müphemiyet**-*uncertainty, ambiguity*). İnsanoğlunun en büyük sıkıntı, gerginlik kaynaklarından biri, belki de en güçlüsü bir olayı, bir durumu bilememek, açıklayamamak, yani belirsizlik içinde kalmaktır. Eski çağlardan beri insan sürekli olarak belirsizliği gidermeğe, bilinmeyeni bilinir yapmağa çalışmıştır. Bunun için de bilinmeyen, belirsizlik niteliği olan şeyleri ya da durumları sorgulamış, incelemiş ve belirli kılmağa eğilim göstermiştir. Bu eğilimin itici gücü ile insanoğlu bir yandan bilimsel araştırmalarını ve buluşlarını gerçekleştirmiş, öbür yandan da akla ve bilgiye dayalı bir açıklama bulamadığında kendine bir takım inanç dizgeleri yaratmış, doğa-ötesi ya da doğaüstü güçlere inanarak

belirsizliği azaltmağa, gidermeğe çalışmıştır.

İNSANDA BİLİNMEYENİ BİLME TUTKUSUNUN DOĞURGULARI:

1. Doğayla savaşım, doğaya egemenlik kurmak gereksinimi → **bilimin gelişmesi**

2. Doğa karşısında ya da belirsizlik durumlarında çaresizlik, umutsuzluk duygusunu gidermek için doğaüstü güçlere inanış dizgelerinin oluşması → **dinlerin gelişmesi**

Ülkemizde Çocukta ve Yetişkinde Sorma-Bilme Dürtüsü

Geçmişte ve günümüzde ülkemizdeki sorma-bilme dürtüsünün ne durumda olduğunu sorguladıkça inanılması güç örneklerle karşılaşırız. Osmanlılar Mısır'da dört yüz yıla yakın kalmışlar, ülkeyi yönetmişler. Mısır'daki piramitlerin nasıl bir tarihi, bunların içinde neler olduğunu sorgulayan tek bir Osmanlı çıkmış mı diye değerli Tahsin Özgüç hocaya sordum; böyle bir çalışmanın Osmanlı döneminde görülmediğini söyledi. Batılılar Anadolu'daki ören yerlerini geçen yüzyıldan beri bir yandan araştırıp bir yandan soyarken, bu yerlerin tarihini, değerini Atatürk dönemine dek hiç sorgulamamışız. İşin en acı yanı 15., 16., 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da neler olup bittiğini merak etmemişiz ve bu yüzden de düşünsel gelişmede insanoğlunun yaşadığı en önemli devrimleri, Yeniden Doğuşu, aydınlanma akımını yüzyıllar

boyunca kaçırmışız. Bu tarihsel örneklerin yanı sıra, günlük yaşam içinde alışılagelmiş yemeğimizden değişik ne tür yiyecekler yapılabilir, çalınan sazımızdan, söylenen türkümüzden değişik nasıl sesler çıkabilir, dağların eteklerindeki yaylalardan ötede en yükseklere, Kapadokya'daki mağaraların derinliklerine, böceğin, bitkinin gizemli yapısına ve en önemlisi insanın düşünsel ve bilimsel gizilgücüne hiç mi hiç ilgi duymamış, bunları sorgulamamışız. Bir başka çok önemli ve acı gerçek şudur: Dilimize aktardığımız binlerce yabancı sözcüğün kendi dilimizdeki karşılığı nedir, ne olabilir diye araştırmıyoruz. Bilgiyi, teknolojiyi ve bunlara ilişkin kavramları ve terimleri olduğu gibi kopyalayarak alıyoruz, ezberliyoruz, anadilimize yansıtarak özümseyemiyoruz ve kopyacı, aktarmacı olmaktan kurtulamıyoruz.

İlginçtir, sorma-bilme dürtüsü ve bilişsel gelişim üzerinde araştırmalar için internet aracılığı ile bir inceleme yapıldığında oldukça yüksek sayıda yayınla karşılaşıyoruz. Çocuklarda sorma-bilme dürtüsü ve bilişsel gelişim üzerinde ülkemizde bir araştırma olup olmadığını üç büyük üniversitenin kıdemli gelişim psikologlarına sordum. Böyle bir araştırma bilmediklerini söylediler.

Toplumdaki bu sormama, bir şeyin önünü ötesini ilginç bulmama, yeni bir şey öğrenmeye gerek duymama örnekleri çoğalır, çoğalır, sonunda da neden sormuyoruz, neden bilinmeyen şeylere ilgi duymuyoruz ve sözlüklerimizde sorma-bilme dürtüsünü "kendisini ilgilendirmeyen şeylere ilgi duymak" yani gereksiz yere burnunu sokmak olarak tanım-

lıyoruz gibi sorular çıkar karşımıza; ama bilim ve sanat dünyasının küçük bir kesimi dışında bu soruları da sormuyoruz. Bu genellemeleri bu toplumda 70 yıla yakın öğrencilik ve 40 yılı aşkın öğreticilik gözlemlerime, deneyimlerime dayanarak yapıyorum.

İşte bu konuşmamda, ülkemizde sorarak öğrenme, bilme tutkusunun bu denli az oluşunun kökenlerini sorgulamaya çalışacağım. Bu ülkede bilimin gelişmemesini, yaygınlaşmamasını yalnızca merak ve olanak eksikliğine ya da eğitimdeki yoz düzene bağlayarak işin içinden çıkamayız. Bu merak eksikliğinin kaynaklarını incelememiz gerekir.

SORMA-BİLME DÜRTÜSÜNÜN KÖKENLERİ VE GELİŞİMİ

Sorma-bilme dürtüsü insanda doğuştan var olan, fakat çocukluk çağında geliştirilebilen ya da söndürülebilen bir yeti. Şimdi biraz çocuk gelişimine göz atalım:

İnsanoğlu, evrimsel-kalıtımsal bir gelişim çizelgesine göre, anne karnından çıktıktan yaklaşık bir yıl sonra ayağa dikilerek ve yürüyerek yatay, durağan, sürünen, emekleyen bir varlık olmaktan çıkar; dikey, görme alanı genişlemiş, devingen bir varlık olma yolunda hızla ilerler. Üç yaşlarında çocuk artık devinim dizgesi üzerinde oldukça egemenlik kurmuştur; konuşması, yürümesi, koşması artık konuşmanın,

koşmanın dışında amaçlara yönelik eylemler için yapılmaktadır, bir başka deyişle otomatikleşmiştir. İşte bu yaşam döneminde normal çocukta şu gelişmeler de dikkati çeker:

3-5 YAŞLARI ARASINDAKİ ÇOCUĞUN ÖNEMLİ GELİŞMELERİ

- Dil ve bilişsel yetilerin birbirine bağlı ve koşut olarak hızla gelişmesi
- Ben-merkezci (*ego-centric*) olmaktan çıkarak toplum-merkezci (*socio-centric*) olmaya yöneliş
- Duygusal tepkilerin ayrışması (üzüntü, neşe, öfke, korku duygularının, tehlike algısının ve kavramının durum ve nesnelere göre belirlenmesi)
- Eşeysel kimlik duygusunun ayrışması ve cinsel kimliğin oluşmaya başlaması (kız çocuğun kız, erkek çocuğun erkek olduğu duygusunun benliğe yerleşmesi)
- Sorma-bilme dürtüsünün iyice yeşermesi ve uygun ortamda (uyaranlar ve özgürlük) büyümesi.
- Büyüsel, canlıcı (*animist*), somut düşüncenin etkinliği

Bilgi ve zaman sınırlarım içinde bu gelişmelerin hepsini açıklamam olanaksız. Ben daha çok eşeysel kimlik duygusu-

nun ayrışmasını, yani erkek çocukla kız çocuğun aralarındaki eşeysel ayrılıkları tanımaları ve buna bağlı sorma-bilme dürtüsünün gelişimi üzerinde duracağım.

Sorma-bilme dürtüsünü **doğuştan gelen temel bir dürtü** (*drive*) olarak görenler olduğu gibi, çocukta sonradan gelişen, fakat evrimsel kökeni olan bir itici güç olarak tanımlayanlar da vardır. Hayvanlarda da arama, öğrenme dürtüsünün bulunduğu bilinmektedir. Bunun hayvanda, çoğu zaman açlık, susuzluk ve çiftleşme dürtülerini giderecek nesneyi aramak, bulmak ve bu dürtüleri gidermek amacına yönelik olduğu kabul edilse bile, hayvanda bu tür amaçların dışında da araştırıcı davranış örüntüleri gösterilmiştir (Berlyne 1960). İnsanda sorma-bilme dürtüsü genellikle açlık, susuzluk gibi birincil gereksinimlerin doyurulmasından sonra ortaya çıkan bir durum. Organizmanın biyolojik doyumunun ötesinde yeni bir doyum araması, kendi ötesini bilmeye, kendini aşmaya, çevre üzerinde egemenlik kurmaya yönelik değişik nitelikte bir araştırmacılık bu. Sorma-bilme dürtüsünün temelinde, büyük oranda, insanoğlunun evrimsel-kalıtımsal gelişme, değişme gizilgücü yatmaktadır.

İnsanda sorma-bilme dürtüsünün, araştırıcılığın kökeninde üç ana kaynak görebiliriz:

• Evrimsel-kalıtımsal gelişmeye bağlı içkökenli tanıma, bilme, bulma gereksinimi ve buna bağlı davranışlar. Daha bebeklik çağında yeni şeylere ilgi ile bakma, ağzına götürerek tanıma davranışları.

• Hızla gelişen devinim dizgesi, konuşma ve bilişsel yetileri ile çevreyi genişletmeye, keşfetmeye, bilmeye yönelik sorular ve devinimler.

• Eşeysel ayrılıkların algılanmasına bağlı sorular ve bunların genelleşmesi.

İnsan yavrusu bebeklik döneminin ilk aylarındaki evrimsel gelişimine bağlı olan reflekse dayalı tepkilerini aşınca yeni şeyleri görmeye, onlara dokunmaya, ağzına götürerek tanımaya yönelik içkökenli (endojen) davranışlar gösterir. 2-3 aylık bir çocuk çevresinde gördüğü, dokunduğu yeni şeylere karşı ilgi ve hayretle bakar (Pomerleau, Malurit (1992). İnsan zekâsının gelişmesinde bu içkökenli tanıma, keşfetme davranışlarının kuşkusuz etkisi olmaktadır. Bunları sorma-bilme dürtüsünün doğal öncüleri olarak görebiliriz.

2-3 yaşlarında hızla gelişmiş olan dili, devinim dizgesi ve bilişsel yetileri (algılama, dikkat, bellek gibi) ile çocuk, açlık susuzluk gibi birincil gereksinimleri doyurulmuş olduğu anlarda, ister istemez çevrede algıladığı uyaranlar, nesneler ile, insanlarla, farklılıklarla ilgilenir, bunları tanımaya, ayırt etmeye çalışır. Çevreyi tanımağa yönelik bu ilgi giderek artar, alanını genişletir ve dört beş yaşlarında sorma-bilme dürtüsü çocuğun ruhsal yaşamında çok önemli bir itici güç olur. Artık çocuk eşeysel farklılıklardan çocuğun nereden geldiğine, oradan aya, güneşe, yıldızlara, oradan kurda, kuşa, böceğe dek bitmek bilmez soruları ile büyükleri şaşırtır, sabır ve ilgi gösteremeyenleri ise yıldırır.

Sorma-bilme dürtüsünün önemli bir kaynağı özellikle psikanalitik kuramın üzerinde durduğu ve işlediği bir konudur. Bu da çocukta eşeysel ayrılıkların keşfi ile ilgilidir. Bu noktayı biraz açıklamak isterim.

Her ne kadar çocuk daha 1 yaşından önce bile eşeysel ayrılıkları bir oranda sezinleyip, öykünme yolu ile cinsel rol benimsemesine ilişkin davranışlar gösterirse de, yaklaşık 2-3 yaşlarında eşeylik organlarındaki ayrılıkları algılayarak cinsel konulara büyük bir ilgi geliştirir. Psikanalitik kuram sorma-bilme dürtüsünün asıl bu yaşta çocuğun eşeysel organlardaki ayrımın bilincine varması ile geliştiğini açıklar. Yani kız çocuk erkeklerde olan kendisinde olmayan uzantıyı, erkek çocuk da bu uzantının neden kızlarda olmadığını kendi zihninde sorgular, bunu ana-babaya da sormaktan kendini alamaz. Yaşamın bu ilk önemli sorusu, toplumsal tutumların da etkisi ile, hem erkek hem kız çocuğun zihninde penise aşırı bir değer yüklenmesine yol açar (**penis üstünlüğü**-*primacy of the phallus*). Ancak, penisin çocuğun zihninde aşırı değer kazanması ve bunun kız çocuklarında olmadığını bilmesi, erkek çocukta kendi penisine bir şeyler olabilir, onu yitirebilir korkusunun da kaynağı olur. Böylece, cinsel yapıdaki ayrımın doğal bir algılanması ve kız-erkek karşılaştırması erkek çocukta **iğdişlik** (*castration*) korkusunun etkili bir kaynağı olur. Mademki kızlarda yok, kendisinde de yok olabilir ya da yok edilebilir! Kız çocuklarda ise penise imrenme, kendisinin de bir penisi olsun istekleri türünden bir duygusal ve bilişsel süreç yaşanır. Kız çocuk zamanla bunun kendisinde olamayacağını, buna karşılık kendisin-

de penislileri peşinde koşturacak, penisi içine alacak bir yapının varlığını öğrenir. Eşeyler arasındaki ayrımla ilgili sorular giderek çocukların nereden geldiklerine, başka olaylara ve nesnelere, çevredeki, evrendeki her şeye yayılır. Çocuk artık soru soran bir varlıktır.

4-5 yaşlarındaki bastırılmamış, özgür davranan çocukları izleyenler bu soru sorma tutkusunun çocuğun dünyasında ne denli baskın olduğunu kolaylıkla gözlemleyebilir. Bir yandan devinim dizgesinin ve bilişsel yetilerinin hızla gelişmesi, bir yandan da sorma-bilme dürtüsünün itici gücü ile 5-6 yaşlarındaki çocuk artık her şeyle ilgili, her şeye dalan, atılgan, girişken bir varlıktır.

AŞAMALI-OLUŞUMSAL (EPIGENETIC) GELİŞMENİN İLK ÜÇ DÖNEMİ*

(Erik H. Erikson'dan uyarlanarak)

	ORAL	**ANAL**	**FALLİK**
Gelişme dönemi	0 - 1 yaş	1 - 3 yaş	3 - 6 yaş
Cinsel haz bölgesi (*erotogenic zone*)	Ağız, dudaklar	Anal-üretral	Eşeysel organlar (*genitals*)
Organ işlev-biçimi (*organ mode*)	İçe-alma (*incorporation*)	İçerde tutma- boşaltma (*retention-elimination*)	Giricilik (*intrusion*)
Toplumsal işlev-örüntü (*social modality*)	Alma, elde etme-Verme (*to get, to take-to give*)	Tutma,bırakma (*to hold, to let go*)	Becerme (*making*)
Ruhsal-toplumsal dönemeç (*psychosocial crisis*)	Temel güven-temel güvensizlik (*basic trust vs basic mistrust*)	Özerklik-utanç ve kuşku (*autonomy vs shame and doubt*)	Girişim-suçluluk (*initative vs guilt*)
Temel erdemler (*basic virtues*)	Dürtü ve umut (*drive and hope*)	Öz-denetim ve istenç (*self-control and willpower*)	Yön ve erek (*direction and purpose*)

** Aşamalı oluşum ilkesi (epigenetic principle): Gelişen organizmanın bir taban planı vardır. Organizmanın parçaları bu taban plana göre belli bir zaman ve sıraya uyarak gelişir ve işlev gören bir bütün ortaya çıkar. Her dönem kendisinden sonra gelen dönem için basamak oluşturur ve her dönem bir önceki dönemin etkisi ile biçimlenir. Önceki dönem sonraki dönemlerde gelişecek olan çekirdek özellikleri içinde taşır.*

GİRİŞİM DUYGUSUNUN KÖKENLERİ VE GELİŞİMİ

Bu ilkeyi, psikoseksüel gelişime koşut bir psikososyal gelişim kuramını 20. yüzyılın ortalarında geliştiren psikanalitik gelişim kuramcısı Erik Erikson'a (1954) borçluyuz. Erikson'ın aşamalı-oluşumsal gelişim kuramına göre, yaşamın ilk yılında çocuğun bağlanmış olduğu en yakın kişilerden aldığı nitelikli bakım ve sevgi onda, kendisinin bakılmaya, sevilmeye değer olduğu duygusu ile çevrenin de bakan, seven, değer veren bir çevre olduğu duygusunun ürünü olarak ileride bütün başka gelişmelerin dayanağı olan **temel güven duygusunun** (*sense of basic trust*) kaynağını sağlar. İkinci yıldan üçüncü yılın ortalarına dek ikili duygular, birbirine karşıt dürtüler arasında kalan çocuk, davranışlarında seçim yapabilme yetisini keşfeder ve **özerk bir istence sahip olma duygusunun** (*sense of autonomy*) tadına varır. 3-6 yaşlar arasındaki çocuğun kişiliğinde ise yukarıda tanımladığım sorma tutkusu ile birlikte her şeye dalma, atılma özellikleri **girişim duygusunun** (*sense of initiative*) temel taşlarını oluşturur. Bu evre, Oedipus çatışmasının, iğdişlik korkusunun ve yasak-sevi (*incest*) kuralının algılandığı, kavranıldığı dönemdir. Konumuzla ilgili olmakla birlikte fazla dağılmamak amacı ile bu kavramlar üzerinde durmayacağım.

Bu evrede çocuk cinselliği yeni bir boyut kazanır; çocuğun bağlanmaları artık eşeysel anlam taşımaya başlar. Yani erkek çocuğun anneyi sevmesi, aynı zamanda bir kadına sevgi, kız çocuğun babayı sevmesi, aynı zamanda bir erkeğe sevgi niteliğini kazanır. Bu dönemin çatışmalarından, ya-

sak-sevi duvarına çarpan Oedipal bağlardan, iğdişlik korkularından uzaklaşabilmek, toplumun cinsellikle ilgili kurallarını öğrenebilmek için çocukluk cinselliği artık bırakılmalı; yavaş yavaş ana ya da baba olma sürecine girilmelidir. Ana ya da baba ile özdeşim yaparak çocuk benliği gelişir, **üst-benlik (vicdan)** oluşmaya başlar. Çocuk, içinde bulunduğu toplumun rollerine, işlevlerine, kurallarına göre davranmaya, o toplum için geçerli araç-gereci kullanmaya yönelir. Örneğin, avcı bir toplumda av silahlarını ve becerilerini, daha gelişmiş toplumlarda okuma-yazma becerilerini öğrenir, geliştirir. Çocukta giderek törel sorumluluk duygusu oluşur. İşte, çocuğun ruhsal-toplumsal gelişiminin bu evresinde cinsel konulara dalması, bitmek bilmez bir sorma ve bilme tutkusunun ortaya çıkması, anne ya da baba yerine geçmeye özenmesi, bu doğrultuda emeller beslemesi, babayla özdeşim yapmağa başlaması 'girişim duygusunun' öncüleridir. Girişim duygusu ile sorma-bilme dürtüsü birbirinden ayrılamayan iki kardeş gibidir.

'Girişim' her eylemin zorunlu bir parçasıdır. İnsanoğlunun her öğrenmesinde, her eyleminde en önemli başlatıcı öğedir. Bu evrede oluşan temel **toplumsal işlev-örüntü** (*psychosocial modality*) **becerme**dir (*making*). İngilizce'de *making* sözcüğünü çok yerinde ve güçlü bulan Erikson, bu sözcükte saldırma ve elde etmenin sağladığı bir doyumun olduğunu yazar. Türkçe'de 'becerme' sözcüğünün bu bakımdan daha güçlü ve anlamlı olduğu kanısındayım. **Girişim** ve **becerebilme**; bu iki yalın sözcük yaşamda verilen tüm savaşımları, çabaları, başarıları içerebilen anlam yükleri taşırlar. En küçük

işi becermede, en karmaşık bilimsel ya da sanatsal çalışmada, en yoğun sevişmede, cinsel birleşmede bu iki sözcüğün taşıdığı anlamlar yatar. Bu nedenlerle, bu evreye özgü **ruhsal-toplumsal dönemeç** (*psychosocial crisis*) aşılırken, çocuğun ağır utanç, suçluluk duygularına ve korkulara sürüklenmemesi gerekir. İşte bu çocukluk döneminin güçlü bir güdüsü olan sorma-bilme dürtüsünü ve yanı sıra gelişmekte olan girişim ve becerme yetilerini köstekleyen, körelten ya da söndüren duygular **utanç ve ayıplanma, suçluluk duygusu ve cezalandırılma korkusudur.**

Çocuksu eylemleri, atılmaları, soru sormaları ve cinsel ilgileri yüzünden sık sık terslenen, korkutulan, ceza gören çocukta giderek ağır suçluluk duyguları doğuran bir **üstbenlik** (*superego*) gelişir. Bu üstbenlik kimi kişilerde ilkel, acımasız, katı olabilir. Böyle bir üstbenliği olan çocuk aşırı ürkek, bağımlı ve girişim duygusundan yoksun büyüyebilir. Küçük bir soruyu sormaktan, bir işe başlamaktan yalın sevişmeye dek her türlü eyleme girişmek onun için çok güç olabilir. Kimi zaman da ağır kısıtlanış belirtilerine, cinselliği de içine alan güçsüzlük, yetersizlik duygularına neden olabilir. Davranışlarda aşırı çekingenlik, cinsel güçsüzlük korkusu gibi ruhsal bozukluklar girişim ve eylem organlarının suçluluk duygusu ve cezalandırılma korkusuna tutulmasından başka bir şey değildir. Bu gibi bireysel bozuklukların yanı sıra, ağır toplumsal, politik ve geleneksel baskılarla toplumsal düzeyde girişim kısıtlılığı oluşabilir.

GİRİŞİM ve BECEREBİLME YETİSİNİN ÖNLEYİCİLERİ

◆ **Bağımlılığın aşırı pekiştirilmesi**

◆ **Utanç (ayıplanma korkusu):** Çocuğun değişik biçimlerde ayıplanması, utandırılması özerk davranmasını, bağımsız karar verebilmesini engeller.

◆ **Suçluluk duygusu (cezalandırılma korkusu):** Çocuğa aşırı ahlak, aşırı günah duygularının aşılanması katı üstbenlik oluşumuna yol açar.

Burada geçmişten bir anımı anlatmak isterim. A.B.D.'de seçkin bir psikanalitik eğitim merkezinde uzmanlık sonrası eğitim programının bir parçası olarak, Erik Erikson'la birlikte kişilik gelişimi üzerinde tartışmalar yapıyorduk. Konu, çocukluğun 3-6 yaşları; klasik psikanalitik deyişle fallik dönem; Erikson'un kavramları ile girişim duygusunun temellerinin atıldığı dönem. Bu dönemde çocukların değişik kültürlerde karşılaştıkları yetiştirme biçimlerine değiniyoruz. Daha önce kişisel denetim saatlerinde birçok kez bu konular üzerinde konuştuğumuz Erikson, Türkiye'de bu yaşlardaki çocukların karşılaştıkları sünnet olayını gruba anlatmamı önerdi. Anadolu toplumunda erkek çocukların önemli bir çoğunluğunun 4-8 yaşları arasında anestezisiz sünnet edildiklerini anlattım. Aramızda bulunan İsveçli psikanalist Borje Lofgren gözlerini fal taşı gibi açarak "Şimdi anlıyo-

rum, Avrupalıların yüzlerce yıl Türklerden neden bu denli korktuğunu" diyerek büyük bir şey keşfetmiş gibi bir yorum yapmıştı. Bu kişi klasik psikanaliz eğitimi görmüş, daha önce İsveç Psikanaliz Birliği'nin başkanlığını yapmış deneyimli bir hekimdi. Lofgren hem tarihsel bir olayın etkisine değiniyor, hem de psikanalitik bir yorum yapıyordu. Osmanlının güçlü dönemlerinde Avrupalı anneler sıkıştıklarında çocuklarını "Türkler geliyor" diye korkuturlarmış. Bu korkutmalarda kuşkusuz 'devşirme' uygulamasının büyük etkisi vardı. Bilindiği gibi devşirme çocuklar sünnet edilirler, İslami eğitimle eğitilirler ve yeniçeri ordusunda önemli görevlere yükselirlerdi. Çocuk zihninde sünnet basit bir sünnet eti kesiminden öte bir şeydir kuşkusuz. Lofgren'in yaptığı ruhçözümsel (psikanalitik) yorum ise şuydu: Çocukluklarında sünnet nedeniyle ile yaşanan güçlü iğdişlik korkusunun bilinçdışı etkisi yetişkin erkekte korku-karşıtı (kontr-fobik) saldırgan dürtülere ve iğdiş etme eğilimine yol açıyordu. İlginçtir, psikanalize biraz bulaşmış herhangi bir Batılı ruh hekiminin tepkisi aşağı yukarı benzer olmaktadır. Bu yorum tartışılabilir. Osmanlı dönemindeki Türk saldırganlığını yalnızca ruhçözümsel bir yorumla ele almak kuşkusuz yeterli olamaz. Ancak, konuya bilinçdışının ruhbilimi açısından baktığımızda, yorumun tümden yabana atılamayacağını da düşünüyorum.

Sünnet Geleneği

Sorma-bilme dürtüsünün ve girişim duygusunun temellerinin atıldığı bir çocukluk döneminde ülkemizde toplumun bir yarısına uygulanan ve bir yarısının da açıkça bildiği, hatta tanık olduğu en yaygın ameliyat olan sünnet üzerinde kısaca durmak istiyorum. 1959 sonunda yurda dönünce, A.B.D.'deki uzmanlık ve uzmanlık sonrası eğitimimin gereği olarak ülkemizde çocuk gelişiminin toplumsal yönleri ve bu arada çok kritik sayılabilecek bir yaşam döneminde geleneksel olarak uygulanan sünnetle ilgilenmem doğaldı. İlginçtir, ülkemizde en sık yapılan bir ameliyat olmasına karşın, sünnet tıbbi bir konu bile sayılmıyordu. Örneğin, hastaların özgeçmişleri sorulurken sünnetle ilgili bir soru hiç sorulmuyordu. Günümüzde bile bu büyük oranda böyledir. 1962'de Hacettepe Çocuk Hastanesi'nde yapılan uluslararası bir kongrede sünnetin psikolojik etkileri üzerine bir ön çalışma sunduğumda, zamanın çok tanınmış bir çocuk hastalıkları profesörü bildirimi överken, "Bula bula bu konuyu mu buldun?" demişti. Ona göre, sünnet olayı ancak sünnetçi berberlerin işiydi. Ülkemizde, erkek çocukların çoğunun sünnet yaşı (yaklaşık %60-70'i 4-8 yaş arası) hem psikanalitik psikoloji, hem gelişim psikolojisi açılarından çok anlamlı ve duyarlı bir gelişme dönemine rastlamaktadır. Bildiğim kadarı ile, sünnet olayının ruhsal etkileri üzerinde bugüne dek ülkemizde 1960'lı yıllarda yapılmış iki çalışma vardır. O zamandan beri de bir çalışma yapıldığını sanmıyorum. Bunlardan biri benim, öbürü de Boğaziçi Üniversitesi'nden Psikolog Dr. Gökçe Cansever'indir. Oysa ki, çocukluğun bu dö-

nemine özgü yukarıda tanımladığım gelişimsel özellikleri şöyle bir anımsarsak, konunun önemi hemen ortaya çıkar. Bilindiği gibi, bu yaşın çocuğu gelişimsel açıdan **devinim dizgesi** üzerinde bir egemenlik kazanmıştır. **Bilişsel yetileri** hızla keskinleşmektedir. Uçsuz bucaksız bir **sorma-bilme dürtüsü** ile çevresini tanımağa, keşfetmeğe çalışmaktadır. Özellikle **eşeysel ve cinsel ayrımla ilgilenmekte** ve en önemli ayrılığı gören erkek çocuk, çok değer verdiği cinsel organına bir zarar gelebileceğinden, kız çocuklar gibi olabileceğinden endişe etmektedir. Psikanalitik deyişle bu, **iğdiş edilme** korkusudur. Dr. Gökçe Cansever (1962), çocuklara, sünnetten önce ve sünnetten birkaç hafta sonra "Bir İnsan Resmi Çiz" testini uygulamış ve sünnet olayından sonra çocuğun insan resimlerinin sünnetten önceki resimlere göre küçüldüğünü saptamış. Bu araştırmaya göre, sünnet olayının kısa süredeki etkisi ile çocuğun beden imgesi küçülmektedir, yani çocuk kendisini küçülmüş algılamaktadır. Uzun yıllar süren insan gelişimindeki sayısız değişkenleri göz önünde tutacak olursak, kısa süredeki özgül etkilerin ne denli kalıcı bir iz bıraktığını kestirmek güç, belki de olanaksızdır. Benim dört yıl süren araştırmam doğrudan çocukların sünnet sırasındaki tepkilerinin gözlemlenmesine, 1-2 ay sonraki davranış değişikliklerinin ana-babadan öğrenilmesine, bunların yanı sıra, yetişkin erkeklerde sünnet olayına ilişkin anıları ve onlar için şimdiki yaşantısal anlamını saptayabilmek amacıyla uygulanan yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanıyordu. Bulgular şöyle özetlenebilir (Öztürk OM, 1964, 1971):

• Sünnet geleneğinin en az 15 bin yıllık bir geçmişi olduğu sanılmaktadır. Avustralya ve Polinezya yerlilerinden Güney Amerika yerlilerine kadar çok değişik toplumlarda uygulanmış ve uygulanmaktadır. İslamiyet öncesi Araplarda da bir gelenekti. Sünnet yaşı toplumdan topluma değişmektedir. Afrika, Avustralya, Polinezya yerlilerinde ergenlik çağında, Yahudilerde doğumdan sonra ilk 7 günde; Müslümanlarda erken çocukluk yaşlarından ergenlik çağına dek uzanan herhangi bir yaşta olmaktadır (Levinson R 1956; Margoliouth DS 1951; Montague FA 1961).

• Toplumun önemli bir geleneği, inancı olan ve çocukluk çağında geçirilen bu ameliyata karşı hekimler, ruh sağlığı uzmanları ve ruhbilimciler son derecede ilgisiz kalmışlardır.

• Anadolu'da erkek çocukların en az %50'si 3-7, %25-30'u 8-11 yaşları arasında ve geriye kalan da 3 yaşından önce ya da 11 yaşından sonra, çoğunlukla uyuşturma yapılmadan sünnet olmaktadır.

• Yukarda tanımladığım gibi, çocuk zihninde cinsel organın özel bir anlam ve önem kazandığı, iğdiş edilme korkularının yoğun olduğu bir dönemde çocuğun sünnet olması ya da er geç olacağını bilmesi, kız erkek bütün çocukların dikkatlerini cinsel organa daha fazla yöneltmelerine neden olmaktadır. Kız erkek cinsel kimlik ayrışması ve bilinçlenmesi erken yaşta başlamaktadır. Çocuk, cinsel organına bir şeyler yapılacak, bir parçası kesilecek korkusunu yoğun olarak yaşamaktadır.

• Bu korkunun erkek çocukta bilinçdışı iğdişlik karmaşasına ve buna bağlı savunma düzeneklerine dönüşebileceği ve bunların yerleşebileceği düşünülebilir. Ancak, hepinizin bildiği gibi, gelenekselleşmiş toplumsal törenler, şenlikler, ödüller ve armağanlar erkek çocuktaki korkuyu azaltmakta, silebilmektedir. Toplumsal beklentiler, inançlar ve erkek kimliğinin gelişmesi için sünnetin gerekli olduğu duygusu nedeniyle sünnet, çocuk için hem korkulan, hem istenilen bir işlem niteliği kazanmaktadır.

• Toplumun bir üyesi ve erkek olabilmek için sünnetin zorunlu olduğu inancı ve duygusu o denli baskınlaşabilmektedir ki, sünnet olmamışlık erkek olmamakla, toplum dışı olmakla eş anlam taşımaktadır. Böylece sünnetin önemli bir benlik ve kimlik gereksinimine dönüştüğü görülmektedir. Sünnet olmamışlık derin aşağılık ve utanç duygularına yol açmaktadır.

• Aldatılarak, zorla tutularak, ne yapılacağı anlatılmadan, sünnetin toplumsal anlamı ve önemi çocuğa aşılanmadan hazırlıksız sünnet olanlarda iğdiş edilme korkuları, bilişsel (*cognitive*) yönden az çok hazırlıklı olanlara göre daha fazla yaşanmaktadır.

• Sünnetin böylesine güçlü bir kimlik öğesini oluşturması nedeni ile önemli olan soru sünnetin yaşı ile ilgilidir. Çocuğun iğdişlik korkularının yoğun olduğu bir dönemde sünnetin yapılması için hiçbir dinsel ve geleneksel gerekçe yoktur.

Kanımca önerilebilecek en uygun yaş, ya doğumdan hemen sonraki günlerde, haftalarda sünnet edilmesi ve daha sonra geleneksel sünnet çağı döneminde kendisine açıklamalar yapılması ya da bilişsel açıdan daha gelişmiş olduğu ilkokul çağında çocuğu kandırmadan, yeterli açıklamalarla hazırlayarak yapılmasıdır.

Sünnetle ilgili bulgular şu önemli gerçeği göstermektedir:

• Çocukluğun belli bir duyarlı döneminde, döneme özgü gelişmeler nedeniyle yüksek örseleme gücü taşıyabilen bir olayın etkileri toplumun özel gelenekleri ve tutumları ile büyük oranda giderilmekte, bilinçdışına bastırılmakta ya da korku-karşıtı savunma düzeneklerinin gelişmesi sağlanmaktadır.

• Duyarlı bir gelişme dönemi için örseleyici olabilecek bir yaşam olayı benliğin ve kimlik duygusunun gelişmesinde önemli bir gereksinim niteliği kazanabilmektedir.

Ancak:

• Çocuğun yaramazlık diye bilinen sorularına, atılgan davranışlarına karşı, "tutun şunun çükünü keselim, sünnet edelim" gibi korkutmalar ve şakalar iğdişlik korkularını artırmaktadır. Bu, büyük oranda çocuğun bu dönemde henüz büyüsel, canlıcı, somut düşünceyi aşmamış olması ile ilgilidir.

• Penise aşırı önem ve değer veren bir toplumda yetişen kız çocukta penise aşırı imrenme ya da eksiklik duygusu (eksik etek) gelişebilir. Penise imrenmenin kız çocukta erkeklerle aşırı yarışmaya; eksiklik duygusunun da yenilgiyi kabullenmeye götürebileceği düşünülebilir. Toplumumuzda uygulanan biçimiyle sünnetin kız çocuklar üzerinde olabilecek etkilerinin ayrıca incelenmeye değer olduğu kanısındayım.

Sünnet olayı üzerinde bu denli durmamın nedeni vurgulamak istediğim nokta ile doğrudan bağlantılı olmasıdır. Çocukluğun çok duyarlı bir döneminde yaşanan bu olayın yanı sıra, bu dönemde ve sonraki gelişim dönemlerinde yaygın olarak uygulanan yetiştirme yöntemleri ve eğitim, hepsi birlikte sanki belli bir ereği gerçekleştirmeye yöneliktir. Bu da, çocuktaki sorma-bilme dürtüsünün ve girişim duygusunun çok değişik yollardan etkili biçimde baskılanması, hatta büyük oranda söndürülmesidir. Çocuğun soru sorma, öğrenme tutkusu, atılganlığı, kısacası dünyaya özgürce bakışı çeşitli korkutmalar, inanç aşılamaları, şakalar ve sınırlamalarla durdurulmaktadır.

Geleneksel toplum kesimlerinde daha yoğun olmak üzere bu korkular ve baskılar şu genel başlıklar altında toplanabilir:

• Cinselliğe ilişkin sorulara karşı kesin, sert, ayıplayıcı, suçlayıcı, cezalandırıcı ses tonu ile yüklü komutlar ya da dolaylı, dolaysız tutumlar

• Sıklıkla sen çocuksun sonra öğrenirsin türünden kısa

kestirmeler

• Çocuğun atılgan devinimlerine karşı çeşitli cezalar, korkutmalar, şaka gibi gösterilse de çocuğun şaka olarak algılamadığı iğdiş etme tehditleri (tutun şunun çükünü keselim gibi). Bu korkutmaların yanı sıra sünnet olayının kendisi de en azından ürkütücü ve belki de girişim duygusunu kesen bir yaşam deneyimi olmaktadır.

• Dinsel, yarı dinsel korkutmalar (Allah çarpar, cin çarpar, öcü, şeytan ve birçok ürkütücü soyut kavram). Özellikle alışılmış mekânın dışına çıkmaya ya da yeni bir şeyi, yeri keşfetmeğe karşı olan ürkütmeler. Allah, cin, şeytan korkusu çocuğun çevresinin çapını genişletmesine karşı önemli engel olur. Çocuk dar köy ya da kasaba içinde kendi ev çevresinin ya da mahallesinin dışına çıkışı bir tehlike olarak görür.

• Yetke olabilecek nesnelere karşı korku aşılayıcı tutumlar. En başta baba olmak üzere çok çeşitli yetke örnekleri korkulan nesneler olur. Baba korkusu, üst korkusu, devlet korkusu, Allah korkusu.

• Çocukta benlik özerkliğine dayanan ve bireye özgü içsel yargılama dizgesi olan bir vicdan yapısı (süperego) yerine, dışardan gelecek cezaya ve korkuya dayanan bağımlı bir vicdan yapısının oluşması.

Tanımladığım kısıtlayıcı baskılarla birlikte;

• evreni ve insanı soruşturmayan,

• insanın araştırıcı yönünü sınırlayan,

• sorgulamadan kul olma duygusunu aşılayan, yalnızca duygusal bir inanmaya değer veren, anlamanın önemini yadsıyan ve

• boş inançlarla saptırılmış olan dinsel eğitim ve uygulamaların yaygınlığı ve egemenliği
özerk, özgür düşünmenin toplumsal bir değer olarak yerleşmesini, köklü bir kişilik özelliği olmasını önlemektedir.

Bütün bunlara ek olarak son 30-40 yılda, özellikle kentlerde, daha kavramları tanıma ve oluşturma dönemi olan 5-6 yaşlarından başlayarak, çocuklar düşünmeye, özgür tartışmaya yer vermeyen testlerle eğitilip, bunlarla değerlendirilmektedirler. Böyle bir eğitim ortamında yukarda tanımladığım özgürce sorma, tartışma, öğrenme ve düşünme merakının nasıl geliştirilemediğini anlamak zor olmasa gerek. **Bu ülkede çocuk biraz daha büyüyünce artık soru sormadan, düşünmeden öğrenen, anlamadan inanan bir kişi olmaktadır.**

Çağdaş eğitim **sorma-bilme dürtüsünü** ve buna dayalı **araştırıcılığı** desteklemek, geliştirmek amacını gütmektedir. Çocuklarda bulunan sorma-bilme dürtüsünün okul yıllarında, özellikle ilkokul sonuna doğru en ileri ülkelerde bile azaldığı bildirilmiştir (Shumakova 1992). Ülkemizde, geleneksel kesimden çağdaş kesime doğru giderek azalsa bile, hem ai-

lede hem okulda, çocuğa özgür ve özerk öğrenme, düşünme yetisini aşılamayan, özerk kimlik gelişimini desteklemeyen, sorgulamadan öğrenmeye dayanan yetkeci bir eğitim dizgesinin egemen olduğu görülmektedir. En azından 50-60 yıl önce bile ülkenin düşünürlerinin, öğretmenlerinin, hatta Talim Terbiye üyelerinin ezberci eğitime karşı olduklarını, bundan yakındıklarını anımsıyorum. Buna karşın soru sormaya ve tartışmaya yer vermeyen ezberci, yetkeci eğitim düzeninde belirgin bir değişiklik başarılamamıştır. Bunun nedeni, yukarıda açıklamağa çalıştığım çocuk yetiştirme yöntemlerimizin değişmemesi ile ilgilidir. Yetişkin yaştaki talim-terbiyeciler, eğitimciler entelektüel olarak ezberci eğitimin sakıncalarını biliyorlar, ama bu eğitimin çarkından ne kendileri, ne kendilerinden sonra gelen kuşaklar kurtulamıyorlar. Eğitimdeki politikayı belirleyen yetkili kişilerin böyle yakınmalarına karşın günümüze dek eğitimde belirgin bir değişimin başarılamamasını ancak çocuğun okul öncesi dönemdeki kişiliğini belirleyen uygulamalarla açıklayabiliriz.

Uçuk bir görüş gibi algılansa bile bu söylediklerimin hepsini şöyle de özetleyebilirim:

Bu toplumun insanları yalnızca sünnet etinin kesilmesi ile değil, sorma-bilme tutkusunun, araştırıcılığının, kişiliğinin bir miktar kesilmesi, yani sünnet edilmesi ile karşılaşarak yetişmektedirler.

SONUÇ

• Ülkenin en zeki ve çalışkan gençlerini toplayan en seçkin üniversitelerde bile çoğunluğu soru sormayan,

• Sınav korkusunun dışında özerk öğrenme ilgisi taşımayan,

• derslerde ve kitaplarda verilen bilgileri kendi özerk eleştiri, tartışma süzgecinden geçirmeyen, ezberci, aktarmacı, bir öğrenci ve öğretici topluluğunun oluşmasıdır.

Bunun en çarpıcı göstergeleri arasında şunları belirtebilirim:

• **Üniversite öğrencileri ve öğreticilerinde soru sorma noksanlığı.** Bu noktayı vurgulayabilmek için Hacettepe Üniversitesi Psikiyatri Bölümündeki bir deneyimimi anlatmak isterim. 1980'li yıllarda Bölümün akademik toplantılarında tıp 5. sınıf, yani staj öğrencilerine didaktik dersler vermek yerine derslerin öğrencilere anlattırılmasını, öğretim üyesinin bir moderatör olarak derste soru sormayı ve tartışmayı yürüklendirmesi için çaba göstermesini benimseyerek karar aldık. Ders programları buna göre düzenlendi. Bu uygulamanın birkaç ay sürdürüldükten sonra, yavaş yavaş gevşediğini ve bırakılmış olduğunu sonradan öğrendim. Uygulamayı aralıklarla birkaç kez yineletmiş olduğum halde uzun süreli başarı sağlayamadığımı görmüştüm. Öğretim üyelerinin sorgulamadan öğretmek ve öğrencilerin soru sormadan, tartışmadan öğrenmek, yani ezberlemek eğilimleri dişli çark gibi birbirine uyuyordu.

• **Bilimsel ortamlarda aktarmacılığın, kopyacılığın, aşırmacılığın yaygın oluşu.**

• **Bilim insanlarının çoğunun kendi dillerini merak etmemeleri, yabancı terim kullanma eğiliminin yaygınlığı.** Bu konuyu 1994 yılında TÜBA'da yaptığım bir konuşmamda işlemiştim. Bir yabancı terim üzerinde düşünmek, onun Türkçe karşılığını sorgulayıp bularak özümsemeğe çalışmak kavramları anlamağa ve özümsemeğe değer veren araştırıcı düşünce yapısını gerektirir.

• **Yeniliğe karşı direnç**

• **Bağımlı kişiliklerin oluşması**

• **Özgün bilimsel araştırmalara ilgi azlığı**

Einstein sorma-bilme dürtüsünü küçük, narin bir bitkiye benzetir; bu bitkinin **"en önemli gereksinimi, uyaranlar ve özgürlüktür"** der (Andreasen NC, Black DW, 1991).

Normal zekâ ve bilişsel yetileri olan çocuğun gelişim çevresinde, onun özgürlüğüne değer veren ve yeterli uyarıcılar sağlayan bir ortamda, doğal yapısında zaten var olan sorma-bilme eğilimi yeşerir, olgunlaşır.

Kişide özerk ve özgür, sorgulayıcı düşünce yapısı gelişmeden araştırıcılığın gelişmesini bekleyemeyiz.

SORMA-BİLME DÜRTÜSÜNÜN ve ARAŞTIRICILIĞIN (BİLİMSEL DÜŞÜNCENİN) BESİLERİ

- Doğuştan gelen yetiler
- Uyarıcı ve öğretici çevre
- Özerk kimliğin oluşması
- Özgürlük ortamı

Bilim kuruluşlarımızda araştırmacılığın düşük oluşunun nedenlerini eğitimdeki bozuk düzene, laboratuvar olanaklarının azlığına, parasızlığa, yeterince rehberlik olmayışına vb bağlamakla bir yere varmadığımızı görmeliyiz. Sorma-bilme dürtüsünün çocukluktaki serüvenine ve bu dürtünün toplumuzda nasıl söndürüldüğü konularına yönelmezsek, sanırım araştırıcı azlığından daha uzun süre yakınmayı sürdüreceğiz. Bu noktada toplumun, hatta bilim insanlarımızın bile, bilimsel düşüncenin, araştırmacılığın ilerlemesinde ve yaygınlaşmasında çocuk gelişimine özgü ruhsal-toplumsal yaşam deneyimlerinin etkilerini yeterince önemsediklerine ilişkin kuşkum var. Aile içinde ve ana okullarında çocuğun ruhsal gelişiminin ve okul öncesi eğitimin önemini vurgulamak istiyorum Çocuk eğitiminde sorma-bilme dürtüsünü geliştirme çabaları Batı dünyasında çocuk eğitiminde her zaman en başta vurgulanan bir konudur. Bu toplumun kopyacı, aktarma-

cı, aşırmacı kalmasından kurtulabilmek için çocuklarımızın meraksız ve çekingen olmalarına neden olan çocuk yetiştirme geleneklerimizi ve eğitim yöntemlerimizi iyice gözden geçirmek ve bunları değiştirmeye çalışmak zorundayız. Bu da aile içinde ve okul öncesi eğitim yapan kurumlarda olduğu kadar, öğrenimin her aşamasında devrimsel değişikler gerektirmektedir. Günümüzdeki devlet yönetiminden bu değişikliklerin sağlanmasını beklemek fazla iyimserlik olur. Kanımca, uygun bir değişim modeli değerli Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın (1998) öncülüğünde İstanbul'da uygulanmakta olan anne-çocuk eğitimine yönelik Erken Destek Projesidir. Sınırlı ve çok daha geç yaşta da olsa, bir başka çalışma, Dokuz Eylül Tıp Fakültesinde derslerde ve stajlarda uygulanmakta olan katılımcı eğitim örneğidir. Bu ve bunlara benzer girişimlerin topluma yaygınlaşması ile bu devrimsel değişikliklerin gerçekleşme umudu vardır.

Üzerinde daha çok şey söylenebilecek bu soruna çözüm yolları aramağa kalkınca kendimi bir Don Kişot konumuna düşürmekten çekindiğimi belirtmek isterim. Bu konuyu böylesine deşmek kolay; ama yüzlerce yılın kemikleşmiş sorunlarına çözüm yolları önermek öyle kolay görünmüyor. Çünkü, ezberci eğitimde olduğu gibi, etkili olabilecek çözüm yolları önersek bile, buna karşı derin bilinçdışı direncin de olduğunu biliyoruz. Ama soruyu tümden de yanıtsız bırakmak istemem. Dinleyiciler arasından gelecek önerilere de açık kalmak üzere kendi temel önerilerimi şöylece özetlemek istiyorum:

• Aile-çocuk, öğretmen-çocuk eğitimine (anaokulları başta gelmek üzere) ağırlık veren ve çağdaş eğitim ilkelerine uyan bir eğitim seferberliğinin zorunlu olduğunu görüyorum. Bunu yalnızca devletten bekleyemeyiz.

• Sivil toplum örgütlerinin, işveren kuruluşlarının ve eğitim yapan tüm özel kurumların bu çabada büyük yeri olmalıdır. Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın Erken Destek Projesinin yaygınlaştırılması, *Susam Sokağı* gibi programların yeniden canlandırılması akla gelen önemli etkinlikler.

• Din eğitiminin ve ibadetin Türkçeleştirilmesi. Şimdiki din eğitimi ve ibadet uygulamaları ile sorunun üstesinden gelmek olanaksız görünüyor.

• Sünnet geleneği üzerinde araştırmalar yapılması, sağlıklı sünnet yaşı ve uygulaması için ülke çapında bilgilendirme, bilinçlendirme çalışmaları.

Bu konuşmama olanak sağlayan Türkiye Bilimler Akademisi Başkanına, Ankara Forumu konferanslar dizisinin düzenleyicilerine ve sabırla dinlediğiniz için sizlere derin teşekkürlerimi, saygılarımı sunarım.

SORULAR

SANCER UZANER (TÜBİTAK Danışmanı) – Öncelikle, bu ilginç konuşmanız için teşekkür ediyorum. Konuşmanızda genellikle erkek çocukların sünnet döneminde sindirilmesinden bahsettiniz; kız çocuklarla ilgili bir konu, bir durum ortaya çıkmadı. Çocukların özellikle anneler tarafından yetiştirildiğini ve o soru sorma döneminde en çok anneyle bir arada olduğunu düşünürsek -baba yok, baba çalışıyor, genellikle Türk toplumunu düşünüyorum- kız çocukları bu soru sorma dönemini atlatıyorlar; yani bir iğdiş edilme korkuları yok. O zaman, soru sorma konusunda daha bir özgür olmaları gerekir gibi geliyor. Çocuk ilginç bir şey sorduğunda, benim annelerden en çok duyduğum şey "şimdi başıma icat çıkarma" yanıtıdır. İcat çıkarma; yani kurulu bir düzen var, bu gidiyor, nereden çıkardın bu şeyi? Bunu anneler söylüyor daha çok; anneler bu dönemi sorunsuz atlatmışlar, neden bu hale geliyorlar? Bunun üzerinde herhalde düşünmek gerekir; bu bir saptamam.

İkincisi de, bence askerlik dönemi, erkekler için, acaba sünnet döneminden daha önemli değil mi? Askerliğimi ben yedek subay olarak yaptım; ama orada, er olarak gelen erkek çocukların -yetişkin erkeklerin- erk sahibinin emirlerine olduğu gibi, mantıklı mantıksız hiç önemli değil, itaat edeceksin, sorgulamayacaksın bunu -bu erkten geliyor- denilerek eğitildikleri bir dönemden sonra, kurulu düzeni sorgu-

lamamalarının doğal olacağını acaba araştırmak da önemli değil mi diye düşünüyorum. O sünnet döneminden daha önemli bence. Erkeklerin o bilinçli dönemlerinde itaat etmeye icbar edilmeleri daha önemli değil mi diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

O. ÖZTÜRK – Ben hemen kısa kısa yanıt verirsem daha rahat edeceğim. Kız çocukları üzerinde az durdum, fakat yazımda bu var. Kız çocuklar bu olayın tanıkları, onların etkilenmediklerini söylemek güç. Penise aşırı önem ve değer veren bir toplumda yetişen kız çocukta, penise aşırı imrenme ya da eksiklik duygusu, 'eksik etek' duygusu gelişebilir. Penise imrenmenin kız çocukta, erkeklerle aşırı yarışmaya, eksiklik duygusunun da yenilgiyi kabullenmeye götürebileceği düşünülebilir. Toplumumuzda uygulanan biçimiyle sünnetin kız çocukları üzerinde olabilecek etkilerinin ayrıca incelenmeye değer olduğu kanısındayım. Bu konuda araştırma yok. Gerçekten o yaştaki kız çocuklara da resim çizdirilseydi, acaba bulgular nasıl olurdu? Çok değişik araştırma yöntemleri ile araştırılabilir. Erkek çocuklara verilen önem ve değer nedeniyle fazla imrenme olduğunu, bu imrenme duygusunun olumlu bir ilerlemeye götürebileceği gibi eksik olma duygusuna da götürebileceğini görüyoruz.

Askerlik konusu kişilik gelişimi açısından biraz daha geç yaşta pekiştirici bir etken. Kişiliğin temel taşları çocuklukta atılıyor. En duyarlı dönem olduğu için ben o dönem üzerinde durdum. Askerlikteki, yetkeci (otoriter) komutlara sorgusuz uyulması zorunluluğu bu sistemin pekiştirici bir par-

çası; önemsiz demiyorum, ama kişilik artık o zamana kadar kesilmiş bir kişilik olarak yerleşmiş büyük oranda. Sorma-bilme dürtüsü kesik. Onun için de askerliğe oldukça iyi uyum yapıyor; eğer o sorma-bilme dürtüsü kesilmemiş olsaydı, askerlikte o gencin vay haline derdim.

BİR ÖĞRENCİ (BİLKENT Ü. Kimya) – Ben eğitim sistemi ile ilgili bir soru soracağım. Çok seçkin üniversitelerimiz var, çok seçkin bilimsel ortamlarımız da var, bütün seçkin bilimsel ortamların hepsi üniversite sınavı ile öğrenci alıyorlar, Mesela üniversite sınavı, bence belki yetenekli insanları seçiyor, ama soru soran insanları seçiyor mu, seçmiyor mu? Bir insan çok yetenekli olabilir, ama doğmatik olabilir, doğmatik çok yetenekli bir insan da olabilir, ama çok soru soran az yetenekli, belki biraz da tembel ama yaratıcı bir insan olabilir. Ben bunu ilk Bilkent'e gelmeden önce, orayı ziyaret ederken Fen Fakültesindeki dekan yardımcımıza sormuştum. O da pek tutarlı bir cevap verememişti. Niye üniversite sınavıyla, ya da bir bilim adamı üniversite sınavıyla gelir mi diye? Ben bununla nasıl yaratıcı birinin seçilebileceğini düşünemiyorum; kafamda oluşmuş değil; birkaç seneden beri kafamı meşgul eden bir şey bu. Bunun sizde cevabı var mı? Şu anki üniversite sınavı sizce yaratıcı olanı ya da sorgu soranı seçiyor mu, seçmiyor mu?

O. ÖZTÜRK – Herhalde seçmiyor diye genel bir izlenim var.

– Nasıl yapılır? Bunun psikiyatrik açıklaması olabilir mi?

O. ÖZTÜRK – Yetkeci eğitim düzeninin bir parçası olarak ortada; evet, üzülerek size katılıyorum.

– Bunun bir yöntemi var mı, üniversite sınavı gibi, benim aklıma gelmiyor. Hep belli müfredatlarda belli sorular soruyorlar. Nasıl seçilebilir, belki gerçekten iyi bilim adamı...

ORHAN ÖZTÜRK – O ölçülmek istense mutlaka yolu bulunur. Çocukların yaratıcılığını, yaratıcı yanlarını, soru soran yanlarını değerlendiren ölçekler var. Bunu, sanıyorum aramızda bulunan Sayın Süleyman Çetin Özoğlu çok daha iyi bilir.

AYKUT ANCI (D.T.C.F. Sosyal Antropoloji öğr.) – Çocukluk döneminde ayıplanma, suçluluk duygularıyla karşılaşmış olan çocuk, bilme dürtüsünü tamamen kaybediyor mu? Bir çeşit iğdiş edilme mi oluyor, yoksa bu, bir çeşit bastırılmış bir güdü ve sonra ortaya çıkabilecek bir güç olarak çocuğun içinde yaşamını sürdürüyor mu? Daha sonra eğitimde bu olumsuz etkileri ne kadar ortadan kaldırmak veya geliştirmek mümkün? Bir de süper egonun iki farklı şekilde oluşmasından bahsettiniz; içsel ve dışsal kaynaklı. Orada zaten toplumda ya da dıştaki değer yargılarının kişileştirilmesiyle oluşmuyor mu süperego, ya da o iki farklı şekilde

oluşmasını hangi mekanizmalarla açıklayabiliriz? O konuyu biraz açar mısınız.

O. ÖZTÜRK – Dıştan kontröllü, utanca dayalı bir süperego; içten özümsenmiş değerlere bağlı bir süperego değil, onu demek istedim. Daha çok dışa bağımlı.

AYKUT ANCI – İçselleştirilememiş mi?

O. ÖZTÜRK – Özerk bir içselleştirilme değil. Örneğin, bir yanda çocuğun çalışamadığı ya da verimli olmadığı zaman kendisi açısından, kendi kimliği açısından eksiklik duyması; öbür yanda ise hep toplumu, anne, babayı vs. düşünerek eksikliği, utancı, suçluluk duygusunu duyması şeklinde. Sorunuzun birinci kısmına gelince, tabii, o kadar karamsar değilim, mutlaka gelişiyor sonradan. Uygun uyaranlar, özgür ortam bulununca bu büyük oranda gelişiyor; Bunun da örneklerini, öyle zannediyorum ki, yurtdışında uygun ortamlara giden, çalışan, ülkeye dönen bilim adamlarında görüyoruz. Uygun ortamlara girince orada açılıyorlar, serpiliyorlar, araştırıcı olabiliyorlar; yıllar geçmesine karşın. Bu tümden kökünden de kazınan bir şey olmuyor; sünnet olayı da kökünden kazımıyor, biliyorsunuz.

PROF. DR. SÜLEYMAN ÇETİN ÖZOĞLU – Biraz önce beni de

meraklandırdınız. Acaba genç arkadaşımıza bu üniversiteye giriş sınavları konusunda nasıl yanıt verebiliriz.? Giriş sınavını nasıl açıklayabiliriz? Değerlendirme, sınav yaratıcılığı, sorma-bilme dürtüsünü köreltmez, bu dürtüyü besler.

O. ÖZTÜRK – Kuşkusuz bir yerde sorma, bir yerde bilme dürtüsü, eğer sonuç verecekse, öğrenme dediğimiz kendi içerisinde bir süreç oluşturma durumundadır. Her öğrenme bir enerji sarfını gerektirdiğine göre, bir ürün de verecektir. Bu ürünün belirli ölçülerde değerlendirilmesi, yeni öğrenmelere, yeni bilme ve sormaya yol açma durumundadır. Eğer biz, bilme ve sormanın sonundaki öğrenmeyi geliştiremezsek, bir ürünün ortaya konduğunu gösteremezsek, yeni meraklar veya yeni öğrenmeler söz konusu olamayacaktır. Eğitim de şöyle veya böyle bu bilme-sorma konusuna bir katkı getirme durumundadır. Sistemler, bazısı başarılı, bazısı başarısız ama mutlaka bu bilme ve sormayı veya sorma ve bilmeyi bir öğrenmeyle bütünleştirmeyi amaçlıyor, Zaman zaman ideolojik amaçlama var, zaman zaman da çağdaş amaçlama var. Eğer biz, herhangi bir etkinliğimizi ölçmeden yeni bir etkinliğe girmeye kalkarsak, kuşkusuz bu başarısız olacaktır. O yönüyle sınav kavramının öğrenmenin, değerlendirmenin, ürünün ne olduğunu ortaya koymanın kaçınılmaz bir gereği olduğunu kabul etmek durumundayız. Özellikle, öğrenmeden sonra yeni öğrenmelere hazırlanacak kitlelerin belirli değerlendirmelerden geçirilmesi her toplumda yapılan bir iştir. Ama bazı toplumlarda o toplumların olanaklarıyla bu daha iyi yapılıyor, bazı toplumlarda ise bazı koşullardan dolayı, bizde olduğu gibi, öğrenci seç-

me sınavıyla. Biraz da farklı eğitim dışı veya psikoloji dışı uygulamalar da geliştirilme durumunda. Acaba tüm öğrencilerin alınabileceği kadar üniversitelerimizde yer olsaydı sınav olmayacak mıydı, değerlendirme olmayacak mıydı? Öğrenme olduğu sürece, merak olduğu sürece mutlaka bir değerlendirme olmak durumundadır. Üniversiteye giriş ve sınav konusuna böyle yaklaşmak herhalde daha geliştirici olacaktır. Bu değerlendirme ve sınav hiçbir zaman yaratıcılığı önlemeyecektir. Çünkü yaratıcılıkta da sonunda yine bir değerlendirme söz konusudur. Ben bunları eklemek istedim, teşekkür ederim.

DR. SERAP ŞAHİNOĞLU – Ankara Tıp Fakültesi Deontoloji Ana Bilim Dalından geliyorum. Konuşmanızı ilgiyle dinledim. Ben beyefendinin de görüşlerinden ve sizin söylediklerinizden yola çıkarak, bir öneri veya bir tür katkı da olabilir, ondan söz etmek istiyorum. Yeni bir kavram var; 'toplumsal cinsiyet' kavramı. Bunu birçok insanın burada duyduğunu biliyorum, düşünüyorum. Ben, özellikle eğitim kurumlarına gelinceye kadar, kız çocuklar ve erkek çocukların bu toplumsal cinsiyet kavramına yönelik olarak farklı biçimlerde eğitildikleri, kızların da öyle pek özgür olarak yetiştirilmedikleri kanısındayım. Bizler, özellikle kadınlar ve kızlar olarak, eğer 8 yıllık eğitimi alabiliyorsak -ki bu yeni oldu biliyorsunuz- o sorma, bilme ve öğrenme güdülerimiz biraz daha artmış olacak. Birçok şeyi soramaz halde eğitiliyoruz; bu nedenle toplumsal cinsiyet kavramının biraz da-

ha açılması, belki annelerin ve babaların eğitilerek kız çocuklarına biraz daha eğitim olanaklarının sağlanması, en azından erkek çocuklarla birlikte eşit olanaklar sağlanması gerektiğini düşünüyorum. Teşekkürler.

O. ÖZTÜRK – Katkınıza teşekkür ederim. Ben üzerinde çok fazla durmadım; son yıllarda, Cumhuriyet döneminde kız-erkek çocuk arasındaki ayırım ülkemizde belirgin derecede azalmıştır ve bunun sonucunda ülkemizde çok sayıda bilim insanı yetişmektedir kızlar arasında da; hatta üniversitelerde çoğu zaman kızların daha başarılı olduklarını da biliyoruz. Büyük bir yarışma duygusu vardır ortada. Yapılan toplumsal haksızlıklara, ayırt etmelere karşın kızlarda büyük bir gelişim ivmesi de olmuştur.

NURİ ARIKAN (Sağlık Bakanlığında Şube Müdürü) – Hocam sünnet uygulamalarına ve saptırılmış dinsel eğitime bağlı olarak sorma-bilme dürtüsünün azaldığını kaydettiniz. Hıristiyan vatandaşlarımızla ve Yahudi vatandaşlarımızla farklılıklar mevcut mu? Bir de, sünnet uygulaması olan Yahudilerde farklı boyutları var mı? Bu konuda dönemler ve ülkeler, milletler itibariyle farklı sonuçlar alınabiliyor mu?

O. ÖZTÜRK – Teşekkür ederim sorunuza, burada atladığım konulardan biri bu. Yahudilerde sünnet olayı doğumdan sonra ilk hafta içerisindedir. O açıdan herhalde onlar o dönemde bu korkulardan oldukça uzak kalıyorlar diyebilirim.

Türkiye'de de sünnetin hemen doğumdan sonraki günlerde hastanelerde yapılması için bir akım yavaş yavaş gelişmektedir. Ama genelin içerisinde çok çok cılız bir gelişmedir henüz. Bilmiyorum, sorunuza yanıt verdim mi?

NURİ ARIKAN – Hocam, Hıristiyan vatandaşlarımızla karşılaştırma olunca ne oluyor?

O. ÖZTÜRK – Hıristiyanlarda, benim bildiğim kadarıyla, sünnet daha çok çocukluk çağında değil, çok sonradan hijyenik nedenlerle olmaktadır bazı kesimlerde. Ama bir gelenek olarak yoktur. Onlar için çocukluk çağında son derecede ürkütücü, örseleyici bir olay olarak algılanmaktadır. 4-5 yaşlarındaki çocuğun anestezisiz sünnet edildiğini hangi Amerikalı ya da Avrupalıya anlatsanız, Borje Lofgren'de olduğu gibi, faltaşı gibi açılır gözleri, korkar ve bir yorum yapar.

NURİ ARIKAN – Gözlemlerimi de kısaca aktarmak istiyorum, belki amiyane tabirler içinde olabilecek. Toplumumuzda genel hâkim yapıda birincisi, armut piş ağzıma düş misali çalışmayıp, hazıra konma, hazırdan yeme, üretmemektir. İkincisi ise, 'görenek belası' diye toplumuzda tanımlanan bir şey var. Birisi yapsın, etsin; sonucunu, risklerini, faydasını, zararını görelim, daha sonra biz ona yönelelim. Bilimimizde de, sanayimizde de aynı şeyler. Okuyup,

yazmadan, araştırmadan sadece gördüğü ile yetinme anlamında toplumumuzda hâkim olan genel bir yapı var diye düşünüyorum. Düşünüyorum değil, gözlemliyorum; katılır mısınız, bilemiyorum. Bu da merakla ve sorma-bilme dürtüsü ile ilişkili midir, bilemiyorum.

HARUN GÖK – Üniversite öğrencisiyim. Ben şunu soracağım, Hep eksik olan sorma-bilme dürtüsünden bahsettik, bunun aşırısı nasıl olacak? Ben başlığı ilk okuduğumda, nasıl yok ederiz derken gerçekten varolanın yok edileceği yöntemlerden bahsedileceğini düşünmüştüm. Mesela birçok bilim adamında bu bir acı sebebi; sorma-bilme dürtüsü, anlattığınıza göre, zaten biyolojik kökenli bir güdü olduğu için tatmin edilmesi gerekiyor. Bu tatminin bir şekilde paralel olması gerekiyor. Güdüyle tatmin zannedersem, mesela cinsellik gibi bir şey bu, o da biyolojik kökenli bir güdü, onu bir şekilde tatmin ediyorsunuz, en azından fiziksel bir mekanizması var, karşı bir çift bulamasanız bile, öyle bir adaptasyonu var bunun. Peki sorma-bilme güdüsünü nasıl tatmin edeceğiz? Sağlıklısı nedir, limiti nedir, çok aşırı olursa nasıl olacak?

O. ÖZTÜRK – 4, 5 yaşlarındaki çocukları gözlemlerseniz, şu anda bizim için, yetişkinler için aşırı örneklerini çok güzel görebilirsiniz. Aşırı derecede hiperaktif çocuklarda sürekli sorma, oraya buraya atılma, dikkat dağınıklığına yol açabilir, ama soru sorarak bir şeyler öğrenmeye çalışmanın bir

aşırılığını göremiyorum ben. Aşırı olabileceğini düşünemiyorum. Evet aşırı, çok aşırı olursa bir sorunun yanıtını beklemeden, o sorunun yanıtından bir şeyler öğrenmeden, sürekli olarak soru sormayı düşünecek olursak, o artık soru sormanın ötesinde bir şey olur; bu da benim sözünü ettiğim konu olmaz, o zaman.

PROF. METİN YENER – Ziraat Fakültesinden. Ankara'nın öbür ucunda olmasına rağmen koşarak geliyoruz bu tip seminerlere. Teşekkür ederiz konuşmanız için. Hocam, sünnet olayının toplumumuzda bu kadar örseleyici olduğunu ben kabul etmiyorum. Çünkü biliyorsunuz toplumumuzda sünnetin özel bir yeri vardır; aileler sevinçle, özenle bunu planlarlar ve belli bir yaşta da sünnet düğünü yapılır, bir sürü akrabalar çağırılır; onun için ben pek kabul edemiyorum bu kadar örseleyici olduğunu sünnet olayının. Başka bir nedenler aramak lazım. Yahut da belki toplum olarak, genel olarak meraksızız bu konulara, ama yine de toplumumuzu da böyle düşük seviyede değerlendirmek istemiyorum? Birçok bakımdan da Türkiye'nin, Türklerin üstün tarafları vardır; bunu da kabul etmek lazım. Bizim de bilim adamlarımız var, dediğim gibi yurt dışında kendini kabul ettirmiş bilim adamlarımız var. Onun için biraz daha ülkenin şartlarını da düşünmeli. Mesela diyoruz ki, gençler niye soru sormuyor? Çünkü o kadar çok öğrenci alınıyor ki üniversitelere. Mezun olunca iş bulma güçlükleri de var. Şu anda günümüzdeki durum bence böyle; öğrencilerin ilerde

iş bulma güçlüğü olduğu için fazla önemsemiyorlar, bir şey ne verilirse onu öğrenmek istiyorlar, biraz da bundan kaynaklandığını sanıyorum. Teşekkür ederim, bir görüşümü belirtmek istedim.

O. ÖZTÜRK – Ben sorunu yalnızca sünnete bağlamak istemedim; hepsi birlikte, bir arada oluyor. Üstelik, sünnetin bir benlik gereksinimi olduğunu, korkulacak bir şeyin istenilen bir şeye dönüştüğünü de anlatmaya çalıştım. İstenilen ve benlik için zorunlu bulunan bir şey olduğunu vurguladım; ancak diğer bütün çocuk yetiştirme özelliklerini de hep birlikte ele alacak olursak, hepsi belli bir ereğe yönelik işlemler gibi görünüyor.

GÜRKAN USANMAZ – Hacettepe'de araştırma görevlisiyim. Ben size katılıyorum; tek bir neden olarak sünneti sayamayız bu konuda. Sonuçta ben de lokal anesteziyle bunu geçirmiş biri olarak gayet memnunum, yeterince soru sorabiliyorum. Bence burada toplum ve, kültürel yapısının ve dinin etkisi çok büyük. Dinimizde, biliyorsunuz, Kuran-ı Kerim kesinlikle değiştirilemez, yorumlanamaz; ama bazı şeyler günümüze yorumlanarak şu şöyle olabilir demeye başladık. Bence soru sormak da bundan kaynaklanıyor biraz. Soru soramıyoruz, çünkü bir şeyi değiştiremeyiz. Toplumun kültürüne gelince; mesela padişahlıktan geliyoruz; padişaha karşı kesinlikle hiçbir şekilde yorum yapamayız, bir şey diyemeyiz, ona karşı gelemeyiz. Şu anda da, mese-

la yüksek idari yöneticilere karşı gelemiyoruz, okulda hocalarımıza karşı gelemiyoruz, onlara soru soramıyoruz. Soru sorduğumuz zaman belki yanlış anlaşılır diye düşünüyoruz. Bence böyle; yavaş yavaş toplum değiştikçe, belki şu andaki yetişkin hocalarımız ya da idari konumlardaki insanlar değiştikleri zaman ya da biz onların yerine geldiğimiz zaman, bazı şeyler daha iyiye gidecek diye düşünüyorum. Biz belki o kadar katı olmayacağız, belki o kadar insanların özgürlüklerini engellemeye çalışmayacağız diye düşünüyorum.

O. ÖZTÜRK – Ben de umuyorum; evet, umutsuz değilim.

Prof. Dr. M. ORHAN ÖZTÜRK

Tarsus Amerikan Koleji ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunudur.

A.B.D.'de yedi yılı aşkın bir süre psikiyatri uzmanlık eğitimi ve psiko-analitik psikoterapi ile psikanaliz kuramı üzerinde eğitim görmüş, araştırmacı ve öğretim üyesi olarak çalışmıştır.

Yurda döndüğünde, 1960-1964 arasında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmış, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin yeni kurulan psikoloji bölümünde anormal psikoloji dersleri vermiştir. 1964'ten 1993'e kadar 30 yıl Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesinin kuruluşundaki klinik eğitimi programlarının hazırlanışında, Psikiyatri Bölümünün kuruluşunda ve gelişmesinde etkin olarak çalışmıştır.

İlgi alanları toplumsal psikiyatri, psikoterapi, kişilik gelişimi ve eğitim konuları ile Türk dilidir.

Yurt içinde ve dışında yayınlanmış 90'ın üzerinde yayını vardır. 2001'de yenilenmiş 8. baskısı çıkan *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları* kitabı ile *Psikanaliz ve Psikoterapi* kendi alanlarında en sık kullanılan başvuru kitaplarıdır. Tıp dışı yayınlarının bir kitap olarak hazırlık çalışmalarını yapmaktadır.

Türkiye Bilimler Akademisi şeref üyesi,
Amerikan Psikiyatri Birliği muhabir üyesi (1965-1999)
Dünya Sosyal Psikiyatri Birliği Yönetim Kurulu üyesi
Türkiye Sinir ve Ruh Sağlığı Derneği başkanı (1977-1997)
Türkiye Psikiyatri Birliğinin kurucu başkanı
Eski Türk Dil Kurumu, yeni Dil Derneği üyesi
Türk Psikiyatri Dergisi'nin kurucusu ve 12 yıl yayın yönetmeni (editörü) olmuştur; halen onursal yayın yönetmenidir.

KAYNAKÇA

Alberti ET, Witryol SL (1994) "The Relationship Between Curiosity and Cognitive Ability in Third-and Fifth Grade Children." *J. Genetic Psychology*, 155 (2): 129-143.

Andreasen NC, Black DW (1991) *Introductory Textbook of Psychiatry*, Washington DC: American Psychiatric Press.

Berlyne DE (1960) *Conflict, Arousal and Curiosity*. New York: McGraw-Hill.

Berlyne DE (1966) "Curiosity and Exploration." *Science*, 153: 25-33.

Cansever G (1965) "Psychological Effects of Circumcision", *British J Medical Psychology*. 38:321-331.

David DB, Witryol SL (1990) "Gender as a moderator variable in the relationship between an intrinsic motivation scale and short-term novelty in children." *J. Genetic Psychology*. 151: 153-167.

Dil Derneği (1999) *Türkçe Sözlük*, Ankara: Dil Derneği Yayınları.

Erikson EH (1963) *Childhood and Society*. 2nd Ed. New York: WW Norton

Freud S (1933) *New Introductory Lectures on Psychoanalysis.* İngilizce çeviri: T.H. Sprott, New York: WW Norton.

Freud S (1938) *An Outline of Psycho-Analysis.* Standard Ed. 15:5-449, London: Hogarth Press.

Hunt JMcV (1965) "Intrinsic Motivation And Its Role In Psychological Development." In D. Levine (ed). *Nebraska Symposium on Motivation.* (vol 13, 189-282). Lincoln NB: Univ. Nebraska Press.

Henderson BB (1991) "Describing Parent-child Interaction During Exploration: Situation Definitions and Negotiations." *Genetic, Social and General Psychology Monographs.* 117 (1): 79-89.

Kağıtçıbaşı Ç (1998) *Kültürel Psikoloji. Kültür Bağlamında İnsan ve Aile.* İstanbul: Yapı Kredi yayınları.

Levinson R (1956) *A History of Sexual Customs.* New York: Harper

Margoliouth DS (1951) "Circumcision (Muhammedan)" J. Hastings (ed.) *Encyclopedia of Religion and Ethics.* Cilt 3. London: Scribner's.

Montague FA (1961) "Circumcision" *Encyclopedia Britannica.* Cilt 5.

Öztürk OM (1963) "Psychological Effects of Circumcision as Practiced in Turkey", *Turkish J. Pediatrics,* 5:66-69.

Öztürk OM (1964) "Sünnetin Psikolojik Etkileri Üzerine Bir Araştırma". Doçentlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Öztürk OM (1971) "Ritual Circumcision and Castration Anxiety". *Psychiatry*, 36 (1): 49-60.

Piaget J (1952) *The Origins of Intelligence in Children*. İngilizce çeviri: M. Cook. New York: International Universities Press.

Pomerleau A, Malurit G (1992) "Five-month-old Girls' and Boys' Exploratory Behaviors in the Presence of Familiar and Unfamiliar Toys." *J. Genetic Psychology*. 153(1):47-62.

Püsküllüoğlu A (1995) *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Shumakova N (1992) "Study of Students' Curiosity". *Roeper Review*, 14(4): 197.

Türk Dil Kurumu (1983) *Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş 7. Baskı, Ankara

The New Webster Encyclopedic Dictionary (1970), Chicago: Consolidated Book Publishers).